ЗАПОБІГАННЯ КОРУПЦІЇ У СФЕРІ ОХОРОНИ ЗДОРОВ’Я: ПРАВОВІ АСПЕКТИ ТА ПРАКТИКА ЗАСТОСУВАННЯ

📌 Закон України "Про запобігання корупції": на кого з медичних працівників він поширюється.

📌 Неправомірна вигода та Неформальні платежі: де проходить межа між "подякою" та кримінальним правопорушенням.

📌 Відповідальність: конкретні кейси за статтею 354 КК України, а також адміністративні ризики.

📌 Судова практика: як суди трактують дії лікарів у реальних справах

📌Аналітичний звіт про стан застосування неформальних платежів у системі охорони здоров’я України на основі досліджень, які проводилися у період з 2018 по 2025 рік

У статті 3 Закону України "Про запобігання корупції" перелічені суб’єкти, на яких поширюється дія цього Закону⚖️

Перш за все необхідно розуміти, що Закон України "Про запобігання корупції" поширюється не на всіх медичних працівників однаково. Визначальним є не назва посади, а характер повноважень, які виконує працівник.

До суб'єктів цього Закону належать керівники закладів охорони здоров'я, їх заступники та інші особи, які виконують організаційно-розпорядчі або адміністративно-господарські функції, тобто мають право приймати управлінські рішення, розподіляти ресурси або підписувати документи, що породжують юридичні наслідки.

Лікар, який здійснює виключно лікувальну діяльність і не виконує управлінських функцій, як правило, не є службовою особою у розумінні антикорупційного законодавства. Водночас це не означає відсутність юридичної відповідальності за неправомірні дії.

Якщо медичний працівник отримує гроші, подарунки чи інші блага за виконання або невиконання дій, пов'язаних із його професійною діяльністю, може наставати кримінальна відповідальність.

Саме тому далі ми розглянемо поняття неправомірної вигоди та особливості застосування статті 354 Кримінального кодексу України, яка передбачає відповідальність за підкуп працівника підприємства, установи чи організації.

Адміністративна відповідальність настає, якщо в діях лікаря **немає ознак підкупу або вимагання (тобто це був саме «неправильний подарунок», а не плата за конкретну «послугу»).**

👤💊**Неформальний платіж** – грошові кошти або їх еквіваленти, які пацієнт або родичі пацієнта надають лікареві чи іншому персоналу закладу охорони здоров’я; пожертвування та/або благодійні внески, які просять/натякають/ пропонують зробити пацієнта, купівля ліків та/або медичних виробів за наданим у закладі списком, а також будь-які подарунки в натуральній формі. Подарунки в натуральній формі можуть включати товари (солодощі, алкоголь, кава тощо) або послуги, які пацієнт, його родичі, або інші особи пропонують співробітнику закладу охорони здоров’я (наприклад, будь-які товари або знижки, безкоштовне обслуговування тощо). Це платіж, який не передбачений офіційними правилами ЗОЗ.

⚖️💰 **Неправомірна вигода** - грошові кошти або інше майно, переваги, пільги, послуги, нематеріальні активи, будь-які інші вигоди нематеріального чи негрошового характеру, які обіцяють, пропонують, надають або одержують без законних на те підстав

Основні відмінності

Характеристика	Неправомірна вигода (ст. 354, 368 КК України)	Неформальний платіж (Соціологічне явище)
Юридичний статус	**Незаконна.** Є протиправною та тягне юридичну відповідальність.	**Позаправова.** Не врегульований належним чином або здійснюється поза офіційними процедурами.
Форма прояву	Гроші, майно, послуги, пільги, обіцянки, отримані за конкретну дію.	«Подяки» в конвертах, оплата витратних матеріалів через аптеку, благодійні внески.
Мета (Умисел)	**Збагачення.** Отримання благ за виконання або невиконання службових обов'язків.	**Забезпечення послуги.** Часто виникає через дефіцит ресурсів або за звичкою «віддячити».
Ініціатор	**Будь-яка зі сторін:** Може бути як лікар (вимагання), так і пацієнт (підкуп).	Зазвичай пацієнт, який хоче «гарантій» якості або особливого ставлення.
Облік	Прихована, неможлива до легалізації.	Може маскуватися під офіційні внески до фондів або закупівлю ліків.

Приклади

Корупція (Злочин): **Коли лікар каже: «Операція безкоштовна, але анестезіологу треба передати 2000 грн у конверті готівкою» або коли пацієнт надає неправомірну вигоду за видачу необгрунтованого листка непрацездатності.**

Неформальний платіж: Коли пацієнт купує ліки чи витратні матеріали власноруч через їх відсутність у закладі. Це не є корупцією з боку лікаря, але свідчить про недоліки фінансування системи.

«Подяка»: Дрібні подарунки (квіти, солодощі) після лікування, які не перевищують ліміт (1 прожитковий мінімум — 3028 грн, станом на 2026 рік), зазвичай не вважаються корупцією, якщо вони не вимагалися.

Важливо: НСЗУ зазначає, що оскільки держава повністю оплачує медичні послуги за програмою гарантій, будь-які вимоги додаткової оплати "в руки" є незаконними.

Ключові відмінності у деталях

1. Юридична кваліфікація

- **Неправомірна вигода — це термін Кримінального кодексу.** Якщо лікар взяв 5000 грн за операцію, яка покривається НСЗУ, — це неправомірна вигода. Якщо він взяв 2000 грн за «правильний» діагноз у довідці ВЛК — це неправомірна вигода.
- **Неформальний платіж — це ширше поняття.** Наприклад, пацієнт купує за власні кошти хірургічні нитки, яких немає в лікарні. Це неформальний платіж, але це не є неправомірною вигодою лікаря, оскільки він не отримав особистого збагачення (хоча це свідчить про недоліки фінансування закладу).

2. Момент отримання («Подяка»)

- **Якщо гроші передаються ДО надання допомоги як умова — це класична неправомірна вигода.**
- **Якщо пацієнт приніс цукерки або пляшку вина ПІСЛЯ успішного лікування як щирий жест — це неформальний платіж, який часто називають «подякою».**

Важливо: Оцінка правомірності отримання коштів або подарунків залежить від конкретних обставин: мети передачі, часу отримання, вартості подарунка, наявності чи відсутності вимагання, а також зв’язку з виконанням службових обов’язків.

ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ⚖️

Дисциплінарна відповідальність

Стаття 147. Стягнення за порушення трудової дисципліни

За порушення трудової дисципліни до працівника може бути застосовано тільки один з таких заходів стягнення:

1) догана;

2) звільнення.

Для медичного працівника вирішальне значення має не розмір отриманих коштів, а зв'язок між винагородою та виконанням професійних обов'язків.

Якщо лікар одержує гроші, подарунок чи іншу матеріальну вигоду за дії, які він зобов'язаний виконувати в межах своїх службових повноважень (видача довідки, оформлення лікарняного, проведення огляду, призначення лікування, госпіталізація тощо), такі дії можуть містити ознаки кримінального правопорушення, передбаченого статтею 354 Кримінального кодексу України.
При правовій оцінці враховуються всі обставини справи: мета передачі коштів, наявність попередньої домовленості, вимагання, зв'язок із виконанням професійних обов'язків та інші суттєві обставини.

Відсутність «адміністративного буфера»: Стаття 172-5 КУпАП (адмін.штраф за подарунок) прописана тільки для «суб'єктів корупції» Звичайний лікар туди не входить. Тому будь-яка «подяка» йому розцінюється не як порушення правил дарування, а одразу як підкуп за статтею 354 КК України.

Мінімального порогу немає: За ст. 354 ККУ розмір неправомірної вигоди сам по собі не є визначальним для наявності складу правопорушення. Важливий сам факт отримання винагороди за виконання професійних обов'язків.

Висновок: Не приймати від пацієнтів грошові кошти або інші матеріальні винагороди за виконання професійних обов'язків, оскільки це створює корупційні ризики та є підставою для дисциплінарної, адміністративної або кримінальної відповідальності.

Позиція колегії суддів Першої судової палати Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду у справі № 444/930/16👩‍⚖️📜

Позиція Верховного Суду

Відповідно до частини 3 статті 354 КК прийняття пропозиції, обіцянки або одержання працівником підприємства, установи чи організації, який не є службовою особою, або особою, яка працює на користь підприємства, установи чи організації, неправомірної вигоди, а так само прохання надати таку вигоду для себе чи третьої особи за вчинення чи невчинення будь-яких дій з використанням становища, яке займає працівник на підприємстві, в установі чи організації, або у зв`язку з діяльністю особи на користь підприємства, установи чи організації, в інтересах того, хто пропонує, обіцяє чи надає таку вигоду, або в інтересах третьої особи.

З диспозиції вказаної норми Закону убачається, що особа, яка не є службовою, але працює на користь підприємства приймає неправомірну вигоду за вчинення чи невчинення будь-яких дій із використанням становища, яке займає працівник. Тобто кримінальна відповідальність настає тоді, коли особа отримавши неправомірну вигоду вчинила будь-які дії, використовуючи своє становище.

Визначаючи поняття особи, яка не є службовою, однак працює на користь підприємства слід зазначити, що повноваження такої особи регламентуються внутрішніми організаційно-розпорядчими актами по підприємству. При цьому виконання чи невиконання будь-яких дій, за які одержана винагорода, має бути зумовлено покладеними на працівника державного підприємства, установи чи організації конкретними обов`язками, що визначаються нормативними актами, трудовим договором, інструкціями та ін. Не має значення, чи займав працівник становище, яке використав, постійно, тимчасово чи за спеціальним дорученням.

Справа № 569/7826/22📜🧑‍⚖️

В И Р О К

І М Е Н Е М У К Р А Ї Н И

25 липня 2022 року Рівненський міський суд Рівненської області
в складі судді ОСОБА_1 ,
при секретарі ОСОБА_2 ,
з участю прокурора ОСОБА_3 ,,
обвинуваченої ОСОБА_4 ,
захисника ОСОБА_5 ,
розглянувши у підготовчому судовому засіданні в залі суду в м.Рівне
кримінальне провадження№42021181110000058від 07.12.2021 року по обвинуваченню:
ОСОБА_4 , ІНФОРМАЦІЯ_1 , уродженка села Довгалівка, Дубенського району, Рівненської області, громадянка України, зареєстрована та проживаюча за адресом: АДРЕСА_1 , раніше не судимої,
у вчиненні кримінальних правопорушень, передбачених ч.3ст.354,ч.1ст.362 КК України, -

ОСОБА_4 приблизно в грудні 2021 року (точного часу органом досудового розслідування не встановлено) перебуваючи на посаді завідувача, лікаря загальної практики сімейного лікаря Башарівської амбулаторії ЗПСМ КНП «Радивилівський районний центр ПМСД Радивилівської міської ради» (код ЄДРПОУ 38374357, юридична та фактична адреса: Рівненська обл., Радивилівський р-н, вулиця Садова, будинок 4) комунальної форми власності з 01.08.2017, відповідно до наказу в.о. головного лікаря ОСОБА_6 № 25-к від 01.08.2017, не будучи службовою особою, погодилась на пропозицію отримання неправомірної вигоди від ОСОБА_7 за вчинення в інтересах третьої особи дій, з використанням становища, яке вона займає за наступних обставин.
Так, в період з грудня 2021 року по 03 лютого 2022 року (точного часу органом досудового розслідування не встановлено), ОСОБА_4 , перебуваючи в м. Рівне, погодилась на пропозицію та прийняла від ОСОБА_7 неправомірну вигоду у виді грошових коштів в сумі 2500 грн. за внесення нею в автоматизовану систему для пацієнтів та лікарів «Helsi» неправдивих відомостей щодо проходження ОСОБА_8 , ІНФОРМАЦІЯ_2 , вакцинації/профілактики від COVID-19, без фактичного введення в організм даній особі такої вакцини.
Крім цього, 03 лютого 2022 року (точного часу органом досудового розслідування не встановлено) ОСОБА_4 , перебуваючи на посаді завідувача, лікаря загальної практики сімейного лікаря Башарівської амбулаторії загальної практики сімейної медицини комунального некомерційного підприємства «Радивилівський районний центр ПМСД Радивилівської міської ради», маючи право доступу до медичної інформаційної системи для пацієнтів та лікарів «Helsi», за допомогою персонального логіну та паролю (ключ доступу до системи), які надані їй для виконання своїх обов`язків, у не встановленому досудовим розслідуванням місці, вчинила умисні дії щодо несанкціонованої зміни інформації в автоматизованій системі, шляхом внесення в таку систему завідомо недостовірних відомостей про проходження ОСОБА_8 , ІНФОРМАЦІЯ_2 , вакцинації/профілактики від COVID-19, без фактичного введення в організм даній особі такої вакцини.

Сторонами узгоджено, що при затверджені угоди ОСОБА_4 за вчинення кримінальних правопорушень, передбачених:
- ч.3 ст.354 КК України буде призначене покарання у виді штрафу в розмірі 250 (двісті п`ятдесят) неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, що становить 4250 (чотири тисячі двісті п`ятдесят) гривень.
- ч.1 ст.362 КК України буде призначене покарання у виді штрафу в розмірі 2000 (дві тисячі) неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, що становить 34 000 (тридцять чотири тисячі) гривень.
З урахуванням ч.1 ст.70 КК України визначити остаточне покарання шляхом поглинення менш суворого покарання більш суворим у вигляді штрафу у розмірі 2000 (дві тисячі) неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, що становить 34 000 (тридцять чотири тисячі) гривень.

Аналітичний звіт про стан застосування неформальних платежів у системі охорони здоров’я України на основі досліджень, які проводилися у період з 2018 по 2025 рік

Згідно з дослідженнями, які було проаналізовано, станом на 2025 рік неформальні платежі залишаються проблемним питанням в системі охорони здоров’я, зокрема на рівнях первинної та спеціалізованої медичної допомоги. Це спотворює пріоритети фінансування, посилює нерівність доступу до медичної допомоги та знижує довіру до державних інституцій.

У крос-секційному дослідженні «Неформальні платежі в системі первинної медичної допомоги України», яке проводилося у 2022 – 2023 роках, неформальні платежі розглядаються як комплекс практик, що включають:

- грошові та «еквівалентні» передачі медпрацівникам;
- «благодійні внески», які фактично є умовою отримання послуги;
- закупівлі ліків/виробів за списками, які мали би покриватися державним фінансуванням;
- подарунки та будь-які платежі поза офіційними правилами.

Причини неформальних платежів є комплексними. Серед них можна виділити економічні, фінансові чинники та соціально-культурні звички. Вони формуються на перетині економічних і фінансових проблем та стійких соціально-культурних моделей поведінки, що історично закріпилися у взаємодії пацієнта і надавача медичних послуг

Зокрема, постанова Кабінету Міністрів України від 05.07.2024 № 781 «Деякі питання надання послуг з медичного обслуговування населення за плату від юридичних і фізичних осіб» унормувала надання платних послуг у закладах охорони здоров'я державної та комунальної форми власності та закріпила вимоги, що зменшують простір для неформальних розрахунків, а саме прозоре розмежування платних і безоплатних послуг, обов'язкове оприлюднення переліків і вартості платних послуг та переліків безоплатних послуг. Окремо передбачені ситуації, коли медична допомога оплачується в межах програми медичних гарантій, але пацієнт сплачує лише додаткові опції, наприклад, якщо виїзд або надання послуги вдома / за місцем перебування здійснюється на прохання пацієнта (а не через медичні показання), якщо пацієнт у плановому стаціонарі бажає самостійно обрати лікуючого лікаря, а також якщо пацієнт за власним запитом обирає палату підвищеного комфорту. Кожен випадок надання послуг за плату має бути належно оформлений відповідними підтвердними документами та відображений в електронній системі охорони здоров'я із зазначенням джерела оплати.

Постановою Кабінету Міністрів України від 02.05.2025 № 511 «Про внесення змін до постанови Кабінету Міністрів України від 25 квітня 2018 р. № 410» оновлено підхід до визначення розміру штрафних санкцій за порушення умов надання медичних послуг у рамках програми медичних гарантій, зокрема змінено механізм розрахунку санкцій з метою усунення ризиків дискримінації між надавачами. Відтак, перехід до оновленого підходу забезпечило більш уніфіковану модель санкціонування та посилює превентивний ефект державного контролю, спрямованого на недопущення практик неформальних платежів і забезпечення прав пацієнтів на отримання безоплатних медичних послуг.

Також МОЗ реагує на поточні ризики виникнення неформальних платежів та поточні ризики виникнення неформальних платежів та пов'язаних із ними практик «вимушених» витрат пацієнтів на медичні вироби, зокрема у високовартісних втручаннях, де дефіцит або непрозорий розподіл виробів може створювати підґрунтя для вимагання оплат.

Джерело:https://moz.gov.ua/storage/uploads/dbd7ea19-3784-4491-b6c7-9b451b28bf57/%D0%90%D0%BD%D0%B0%D0%BB%D1%96%D1%82%D0%B8%D1%87%D0%BD%D0%B8%D0%B9-%D0%B7%D0%B2%D1%96%D1%82_%D0%BF%D1%96%D0%B4%D0%BF%D0%B8%D1%81%D0%B0%D0%BD%D0%BE.pdf